

KALKINMANIN FİNANSMAN YÖNTEMLERİ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ

Gülcan SARIOĞLU*

ÖZET

17.yy' da Avusturya idaresindeki Orta Macarların din ve vicdan hürriyetleri tanınmamış ve bu baskı sonucunda Orta Macarlar, Osmanlı Devletine sığınmak istemişlerdir. Mezhep meselesi ile başlayan olay, Avusturya İmparatorunun iki Orta Macar beyini katletmesiyle sonuçlanır. Babası katledildikten sonra Tökeli İmre, Orta Macarların başına geçer. Din değiştirmeyi kabul etmeyen Tökeli, Avusturya Devleti'ne karşı ayaklanır ve Osmanlı Devleti'ne sığınır. Bu olay Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1683 İI. Viyana Muharasasının en önemli sebebini teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler: Tökeli İmre, Orta Macarlar, Ahidname, Osmanlı Devleti, Avusturya.

ABSTRACT

In the 17 th century the people of "Middle Hungary" under the hegemony of Austria whose wishes are freedom of religion and conscience had not been recognized by Austria and as a result of this pressure, "Middle Hungarians" wanted to take shelter into the Ottoman Empire. The event, started with the matter of denomination which ended with the two Middle Hungarian's misters being, killed by the imperator of Austria. After his dad had been killed, Tokeli imre became leader of Middle Hungarians. Tokeli refused changig his religion then rebelled against Austria and took refuge with Ottoman Empires. This event was the most Important reason of the 1683 İI.Viyana Siege between Austria and Ottoman Empries.

Key Words: Tokeli Imre, Middle Hungarians, The Ottoman Empire, Treaty, Austria.

* Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi

1. GİRİŞ

17. y.y'da Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Macaristan'ın hakimiyeti sorunu ile başlayan ve Orta Macar Beyi Tökeli İmre'nin Avusturya'ya karşı isyanı ile sonuçlanan olay, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yeni bir gerginliğin başlangıcı olmuştur.

Osmanlı Devleti ile Avusturya'nın Macaristan üzerindeki hak iddiaları Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)'dan beri devam etmekteydi. Fakat Orta Macar Beyi Tökeli İmre'nin isyanından sonra Tökeli'nin Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi ve 1664'te iki devlet arasında 20 yıllık imzalanan barış antlaşmasına rağmen Tökeli'nin "Orta Macar Kralı" ilan edilmesi iki devlet arasında yeni ve büyük bir çatışmanın kaçınılmaz başlangıcı olmuştur.

Çalışmamızın ana konusunu Tökeli'nin Osmanlıların himayesine girmesi ve Avusturya'ya karşı başkaldırması olacaktır. Orta Macaristan sorunu ile başlayıp Osmanlı-Avusturya ordularının II. Viyana Kuşatmasına (1683) kadar geçen süreç 1699 Karlofça Anlaşması ve sonrasında yaşanan olaylar, Osmanlı-Avusturya ilişkileri ve Tökeli'nin vaziyeti ve faaliyetleri çerçevesinde ele alınıp incelenecektir.

Bu konuda Ahmet Refik'in Hazine-i Evrak vesikalarının bir transkripsiyonu niteliğinde olan "*Türk Hizmetinde Kral Tökeli İmre*" adlı çalışması araştırmamıza çeşitli yönlerden açıklık kazandıran önemli bir kaynak olmuştur.

Ahmet Refik'in bu çalışması, Hazine-i Evrak vesikalarının bir transkripsiyonu niteliğinde olup, 1682-1703 yılları arasında Tökeli'nin Osmanlı Devleti ile karşılıklı resmi yazışmalarını kapsamaktadır. Tökeli İmre ile ilgili edindiğimiz bilgileri daha çok Ahmet Refik'in bu eserinden faydalanarak ve bu bilgileri sadeleştirip yorumlayarak oluşturmuşuz.

a) Orta Macar Kralı Tökeli İmre'nin Hayatı (1657-1704) ve Faaliyetleri

Tökeli İmre'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz. Ahmet Refik'in çalışmış olduğu vesikalarından çıkartılabilecek bilgi, Tökeli İmre'nin 1657 yılında doğduğudur. Bu tarihi Tökeli'nin 1678 yılında 21 yaşında iken Türklerden yardım istemesinden çıkartıyoruz. Tökeli, Kont Sebastian Tökeli'nin oğlu idi (Altınay 1932 : 3).

Esasında kral ailesinden olmayıp Tökeli'nin babası geniş toprak sahiplerinden zengin bir adamın oğludur (Alkanl 970:321).

Babası, Avusturyalıların idama mahkum ettikleri Nadasdi ile Zirini ve Frangepan'ın dostu idi. O da onlarla beraber silaha sarılmış ve telef olmuştur.

Alman egemenliğinde yaşayan Macarlar, Katolik olmaya zorlandıkları için Alman idaresinden nefret etmişlerdir. Ellerinden zengin toprakları alınan çoğu Macar asilzadeleri hayatlarını zindanlarda tamamlıyorlardı. Aynı baskıya maruz kalan Tökeli İmre, 1676'da henüz 18 yaşında iken Almanlar tarafından zindana atılmış ardından hapisten kaçmıştır. Orta Macarlar hapisten çıkan Tökeli'nin önderliği etrafında toplanmışlardır. Bu şekilde Avusturyalılara karşı mücadeleye giriştiklerinde, şefleri Tökeli bu mücadelede başarısız olunca kaçmış Erdel prensi olan eniştesi Apafi'ye sığınmıştır. Tökeli burada sabık Erdel prensi Rakoçi'nin dul karısı Zirini İlona ile evlenmiştir (Ünal 1954:7).

Bu evlilik onun nüfuzunu bir kat daha arttırmış, başına bir ordu toplayarak Avusturyalılara karşı mücadelelere devam etmiştir. Daha sonra Türklerden yardım isteyerek Türklerin hizmetine girmiştir.

1683 II. Viyana Kuşatması ve sonrasında Tökeli İmre, her fırsatta Osmanlı Devleti'ne ordusuyla destek vermiş ve onu himaye eden Osmanlı Devleti'ne hizmette kusur etmemiştir. Tökeli'nin sadakatini ve bağlılığını gören Osmanlı Sultanı ve Sadrazamları; Tökeli'nin hasta olması ihtimalinde ona bakılması, hangi şehri isterse oraya iskan edilmesi talimatını vermişlerdir. Ayrıca Tökeli'nin gıda ve parasal ihtiyaçlarının temin edilmesi ve ölümü ihtimalinde de eşinin her türlü ihtiyacının karşılanması istenmiştir. Bu durum Tökeli'ye ne denli sahip çıktığını göstermektedir.

Ahmet Refik'in transkribe ettiği Hazine-i Evrak vesikalarında bu bilgiler mevcuttur. 1692'de Tuna Kapudanı olan Ali Paşa'ya; "Hıristiyan Orta Macar Kralı Tökeli İmre ailesinin Bükreş'e emin bir şekilde gönderilmesi" emri verilmiştir.

Bununla birlikte Pasarofça'da kalan ailesi ve eşyasının muhafaza edilmesi istenmiş, bunun içinde Bozrofçe kadısı giyecek, yiyecek ve hayvanlarına zarar gelmemesi konusunda görevlendirilmiştir.

1695 yılında Tökeli'nin eşi Zirini İlona'nın sadakat ve hizmetine karşılık olarak Tökeli'nin vefatından sonra kendisine imparatorluğun herhangi bir mahallinde oturmakta serbest olduğu haberi iletilmiştir.

1696 yılında Tökeli İmre'nin rahatsızlığı sebebi ile eşi Zirini İlona ile birlikte İstanbul'a gelip kendisini tedavi ettirmesine dair hastane kaymakamı ve defterdar vekiline bir emir verilmiştir. Tökeli'ye yapılan muayene sonucunda vücudunda birden çok hastalık teşhis edilmiştir. İlaçla tedavisi yapılması gerektiğinden eşi ile birlikte İstanbul'a yerleştirilip Fener semtinde kendisine uygun bir konak temin edilmiştir.

1702 yılında Tökeli İmre'nin ailesinin İzmit'e nakledilmesi için İstanbul kaymakamına bir yazı gönderilmiş, Tökeli'nin eşi -ona kraliçe diye hitap edilmektedir- ve hizmetçileri ile İzmit'te uygun bir konağa yerleştirilmeleri hususunda İzmit kadısı ve Kocaeli vergi tahsildarı görevlendirilmiştir.

Tökeli'nin 1673 yılında Avusturya'ya karşı ayaklanarak Osmanlı Devleti'ne sığınması ile başlayan mücadele süreci, Tökeli'nin sadakati doğrultusunda kendisine ve eşine gösterilen ilgi, destek ve yardım 1704 yılında İzmit'te ölümüne kadar devam etmiştir (Altınay 1932 : 25 -26).

b) 16. ve 17. Yüzyılda Osmanlı - Avusturya İlişkileri

Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki ilk ilişkiler ve çatışma bazında ilk mücadeleler 15. yy' da cereyan etmiştir. İki imparatorluk arasında doğrudan doğruya siyasi münasebetler ise 1526 Mohaç Meydan Savaşı ile başlamıştır. Macaristan'ın Osmanlı'ya katılmasından sonra Osmanlılar ile Habsburglar arasında Macaristan'ın hangi ülkenin hakimiyetine gireceği meselesi yüzünden ciddi mücadeleler başlamıştır (Savaş 1999:107).

Mohaç Meydan Muharebesinden 1541 yılına kadar devam eden süreçte Macaristan "tampon devlet" niteliğindedir. Bu tampon devletin kontrol ve hakimiyeti için bu yıllarda iki imparatorluk arasında savaşlar olmuştur (Savaş 2002:556).

1541 yılındaki safhada ise Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) Macar Kralı olarak atadığı Yanoş Zapolya'nın ölümü Habsburglarla çatışmalara yol açmıştır. Avusturya-Roma İmparatoru I.Ferdinand (1503-1564) tacın yeni doğan Zapolya'nın oğlu Jonann Sigismund'a geçmesini kabul etmemiş, kendisini Macar topraklarının mirasçısı ilan etmiştir. Bunun üzerine Kanuni 1541 yılında Macaristan seferine çıkmış Johann Zapolyan'ın reşit olmaması sebebiyle Macaristan'ı doğrudan Osmanlıların otoritesi altına almıştır. Böylece Macaristan, Osmanlı İmparatorluğunun bir eyaleti olmuştur (Mantran 1992:188).

19 Haziran 1547'de beş yıllık bir ateşkes ilan edilmiştir. Avusturya bu antlaşma ile Babıali'ye bağımlı olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Avusturya İmparatoru II. Rudolf, Osmanlılara ödemekte olduğu yıllık vergiyi kestiği gibi ittifak yaptığı Erdel, Eflak, Boğdan beylerini isyana teşvik etmesi ve Osmanlıların Hırvatistan sınırındaki Sissek (Siska) kalesini kuşatması üzerine Osmanlı-Avusturya ilişkileri yeniden bozulmuştur. Bu olaylar 1606 yılında Zivatoruk Antlaşmasının imzalanmasıyla noktalanır. Avusturya-Roma İmparatoru II. Rudolf ile imzalanan bu barış antlaşma ile Osmanlı Devleti dış politikada prestij kaybına uğramıştır.

Osmanlı Devleti'nin daha önce "Viyana Beyi" olarak diplomatik dilde tanımladığı Avusturya-İmparatorunu bundan sonra "imparator" olarak tanıyor ve böylelikle her iki ülke diplomatik protokolde eşit haklara sahip olduğu kabul ediliyordu (Savaş 1999:4).

Nitekim bu sadece, Macaristan'da toprak elde etme gayretlerinden vazgeçme anlamına gelmiyor, Avusturya'nın ödemekte mükellef olduğu vergilerin kaldırılması Osmanlı Devleti ile diplomatik protokolde eşit olmasını da sağlıyordu (Savaş 2002:757).

1663 yılında Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya harp ilan etmesiyle savaş yeniden başlar. Bu durum 1663'ten 1669'a kadar sürecek olan yeni bir "Türk ileri hareketinin başlangıcı olmuştur. 1663'te Avusturya'nın Erdel'in içişlerine karışması yüzünden çıkan savaş, bir yıl sonra 20 yıllık bir barış olan 1664 Vasvar Antlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır (Beydilli 1991: 175).

Osmanlı Devleti tarihinde bir dönüm noktası teşkil edecek ve Osmanlılar ile Avusturyalıları 154 yıl sonra Viyana'da ikinci kez karşı karşıya getirecek olan olay Viyana'nın tekrar kuşatılmasıdır.

Bu açıdan bakıldığında Kara Mustafa Paşa 1683 Viyana Seferini düzenlemeden önce Avusturyalıların söz konusu ettiğimiz şartlardan dolayı bir harbi göze almayacağını düşünüyordu. Merzifonlunun bu öngörüsü yerindedir. Çünkü o süreçte yapılan araştırmalar gösteriyor ki; Viyana, askeri yönden zayıf ve bir savaş için yeteri derecede hazırlık yapmamıştı. Osmanlıların Viyana'ya yöneldiği haberi Batı Avrupa ülkelerini iki kutba bölmüş bu durum Viyana'ya karşı saldırı yapılması için bir zemin teşkil etmiştir (Varga 2000: 140). Bazı Avrupa ülkeleri kendilerine de sıra gelir korkusu ve düşüncesiyle 1630 ve 1648lerden beri içine düştükleri din ve mezhep savaşlarını bir tarafa bırakarak, Osmanlılara karşı birleşip Avusturya'nın yanında yer almışlardır.

Bu ittifak, bir yandan Kara Mustafa Paşa'nın hesaba katmadığı bir gelişme olarak karşısına çıkarken diğer yandan da Avrupalıların Osmanlılara karşı duyduğu korku ve tehdidi göstermesi bakımından da ilginçti.

1683 Viyana Kuşatması, bir bozgunla sonuçlandığında 16.yy' in sonları ile 17.yy' da yerli ve yabancılar, Osmanlı Devleti'ne "kuvvetten düşen devlet" gözüyle bakmaya başlamışlardır (Majer 1981:186).

1683 yılında Viyana'yı kuşatmak isteyen Osmanlı ordularının bu bozgunu Osmanlılar için zirveden düşüş ve sonun başlangıcı olmuştur (Çiçek 2002:746).

c) Orta Macar Krallığı Meselesi

Macaristan'ın "Orta Macar" olarak bölümlenmesi 1526 yılında Kanuni dönemine rastlar. Macaristan, 1526 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmiş, Macar halkının büyük bir çoğunluğu topraklarıyla beraber Avusturya'nın elinde kalmıştır (Akan 1970:320).

Bu süreçte Macaristan iki ülke arasında tampon devlet vazifesi görmüştür. Macaristan'ın büyük bir kısmı doğrudan İstanbul'a bağlı beylerbeylikler halinde düzenlenip Osmanlı toprağı oluyor. Osmanlı vilayetlerinin doğusundaki Erdel, bağımlı bir prenslik olarak durumunu sürdürüyordu. Batıdaki sahaya bakıldığında bir zamanların Macar krallığı içinde olan uç boyunda Hırvatistan'dan kuzeydoğuya Erdel'e kadar dar bir şerit gibi uzanan bir bölge Habsburg egemenliğinde kalmıştır. Osmanlı ve Habsburg ülkeleri arasında sıkışıp kalan bu dar bölgeye iki devlet arasında kaldığından dolayı Osmanlılar, "Orta Macaristan"¹ demişlerdir (Kunt 1995:41).

Bundan başka Erdel'in kuzeyinde Tokay, Szatmar, Munkacs 've Onod havalisine de "Orta Macar" deniyordu (Altınay 1932:4).

1606 yılında imzalanan Zitvatoruk Antlaşmasıyla Orta Macar halkı ve toprakları tamamen Avusturya idaresine terk edilmiştir (Akan 1970:321).

1664'te Vasvar Antlaşmasından sonra ise Avusturya, aradan geçen süre içinde Orta Macaristan'da siyasal durumunu güçlendirmeye ve halk üzerinde baskısını arttırmaya başlamıştır (Kunt 1995:41).

Avusturya bu baskıyı Macaristan'da Katolik ve Protestan olmak üzere iki mezhepten oluşan halk üzerinde uygulamaya başlamıştır. Macarların çoğu Katolik olup sadece Orta Macaristan'dakiler Protestan idiler. Bu bölgeye hakim olan Avusturyalılar, sayıları az olan bu Macarları Katolik yapmak, kendi dinlerine çevirmek istemişlerdir (Maksudoğlu 2001:21).

Orta Macar meselesinin patlak vermesine neden olan olay 1668'de gerçekleşmiştir. Orta Macar beyleri iie Zerinoğlu (Zihni) ve Bakanoğlu² (Battiyani: Batthyany)'na bağlı olan Macarlar Protestan idiler. Bunların beyleri, Avusturya İmparatoru'nun ısrarına rağmen Katolikliği kabul etmemişlerdi.

Bununla birlikte Avusturya'nın sürekli baskısı altında bulunan Protestan Macar Beyleri, vicdan hürriyeti tanıyan Osmanlı hükümetine müracaat ederek onlara tabi olmak istemişler, bu amaçlarını gerçekleştirmek içinde Zerinoğlu'nu aracı olarak görevlendirmişlerdir. Bunun üzerine Zerinoğlu, Osmanlı Hükümetine bir elçi göndermiştir (Uzunçarşılı 1988: 433).

Erdel Prensi Apafi'nin bu konuda arabuluculuk yapması sağlanmışsa da Veziriazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Kandiye'nin fethiyle meşgul olduğundan bu teklifle ilgilenmemiştir (Jorga 2005:163). Böylece "Orta Macar Krallığı" meselesi dediğimiz olay, Alman idaresinde Güney Slo-vakya' da baskı içinde yaşayan ve sayıları bir milyonu bile bulmayan Macarların Türk idaresine geçmek istemeleri ile başlar. Alman egemenliğinde yaşayan bu Macarlar, Türk idaresinde

Vanuni'nin 1541 seferi sonunda Macaristan üç kısma ayrılmıştı:

1. Osmanlı idaresindeki Macaristan yahut Erdel veya Transilvanya.

2. Budin eyaleti namı ile ilhak edilen Macaristan.

3. Avusturya idaresine terk edilen Macaristan. Avusturya idaresindeki Macaristan'a Avusturya Macaristan'ı veya Orta Macar'da denilirdi (Ünal 1954 : 9).

²Nicolae Jorga, bu Macar isimlerinden farklı olarak Macaristan'da Malcontentilerden bahseder. Memnun olmayan ve Macaristan'da etkili olan Katolikleştirme politikası karşıtı olanlara Malcontenti deniyordu. Malcontentilerin liderleri Franz Vesselenyi, Peter ve Nikolas Zrinyi, Franz Nadasdy ve Kristof Frangepani'dir. Bu liderler Babialiyeye silah yardımı için başvurmuşlardır (Jorga 2005 :163).

bulunan ve Macar milletinin büyük bir çoğunluğunu teşkil eden ırkdaşlarının hürriyet ve refahını gördüklerinden dini inançlarını serbestçe yaşamak için Osmanlılara sığınmayı uygun bulmuşlardır (Öztuna 1978:256).

Fakat bu mesele Kara Mustafa Paşa zamanında Tökeli İmre'nin Orta Macarların başına geçmesiyle büyüyecek ve çetrefilli bir hal aldıktan sonra 1683 II. Viyana Kuşatmasının en önemli sebebini teşkil edecektir.

d) Orta Macar Beyi Tökeli İmre'nin Avusturya'ya Karşı Bağımsızlık Hareketi:

Avusturya İmparatoru I. Leopold (1658-1705) zamanında Macarlar, Avusturya makamları altında yüklü vergiler altında ezilirken, diğer yandan din ve vicdan hürriyetleri tanınmayarak ağır baskılara maruz kalmışlardır. Bu sırada bir kısım Macarlar Protestanlığı seçmek zorunda bırakılmışlardır (Akan 1970:321).

Habsburg İmparator ailesinin idaresi altında bulunan ve veraset yoluyla bazı topraklara sahip olan söz konusu ettiğimiz bu üç Macar Beyi, 1668 senesinde yılbaşı tebriği maksadıyla İmparator'u ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaret esnasında İmparator I. Leopold, bu üç Macar beyine Katolik mezhebini kabul etmelerini teklif etmiş fakat bu liderler mezhep değiştirmeye yanaşmamışlardır. Ardından Bakanoğlu Orta Macar beylerinin, Osmanlı hükümetine tabi olma ve Osmanlılara sığınma taleplerini İmparator'a bildirmiştir. Bunun üzerine İmparator, 1670 yılında bir yılbaşı kutlaması sırasında Viyana'ya gelen Zerinoğlu ve Orta Macar beyini katletmiş onlara ait toprakları işgal etmiştir.

Orta Macar Beyi ile Zirini'nin, Battiyani'nin ihaneti sonucu katledilmeleri bu üç Macar beyi arasında birlik olmadığını göstermiştir. Bu iki Macar beyinin katledilmesi üzerine İmparator tarafından bunlara ait yerler işgal edilerek onların yerine Avusturya kumandanları yerleştirilmiştir (Uzunçarşılı 1988:434).

Bu olay neticesinde babası katledilen ve Avusturya hakimiyetini kabul etmeyen Orta Macar beyinin oğlu Tökeli İmre³ genç yaşta 1673 yılında Avusturyalılara karşı ayaklanarak Orta Macarların başına geçmiştir. Protestan Macarlar ise bir topluluk halinde lider Tökeli İmre'nin çevresinde birleşmişlerdir (Akan 1970:321; Maksudoğlu 2001: 213).

e) Osmanlı Devleti Tarafından Tökeli'ye Yardım Edilmesi

Tökeli'nin Avusturyalılara karşı giriştiği bağımsızlık hareketinde ilk çarpışmaları Macarlar kazanmıştır. Avusturya İmparatoru I.Leopold'un Macarlara karşı esaslı bir hareket başlatması üzerine iş değişmiş, Tökeli geri çekilmeye mecbur kalmış, Fülele (Fillek), Honad gibi bir kısım kaleler de Avusturya'nın eline geçmiştir.

Tökeli Avusturyalılarla uğraşamayacağını anlayınca Osmanlılardan istifade ederek amacına ulaşmayı düşünmüş, Yanova Beylerbeyi Kasım Paşa ile Sarvaç (Szarvas) kalesinde görüşerek himaye ve yardım istemiştir. Memleketin barışa ihtiyacını anlayan bir komutan ve bir idare adamı olan Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın siyasi düşüncelerine vakıf bulunan Kasım Paşa bu müracaata önem vermeyerek barışın ve sükunun zararına olan bu teklifleri Babıali'ye bildirmeye lüzum bile görmemiştir (Tacan 1945:1).

Tökeli İmre, iki yıl sonra 1675'te İstanbul'a tekrar bir elçi göndererek Osmanlı idaresine bağlı bir krallık teklifini rica etmiştir. Avusturyalılarla harp işlerini yeni kapatmış olan Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa 1664'te 20 yıllık bir

³ Tökeli İmre (Emmerich Thököly imre) tarihlerde "Kurs Kralı" diye geçer.

anlaşma olarak yapılan Vasvar muahedelerini bozmak istemediğinden Tökeli'nin bu müracaatını reddetmiştir (Uzunçarşılı 1988:321).

Bağımsız bir Macaristan'ın kralı olmak isteyen Tökeli İmre ve onunla birlikte bütün Macarlıların umudu o zamanlar Türklerde idi. Macaristan'ı kurtarmak için Türklerin himayesine girmekten başka bir çareleri yoktu (Altınay 1932:3).

Kara Mustafa Paşa sadrazam olduğunda Tökeli amacına kavuşmuştur. Tökeli sadrazamın gözü doymaz, şan ve şöhrete düşkün olduğunu öğrenmiş, kendisine 5000 adet Macar altını ile hediyelerini sunarak ondan yardım istemiştir (Silahdar Mehmet Ağa 1947:18).

Onun isteği elinden giden Orta Macar memleketleri olan Kaşav, Honad ve Fülekin Avusturyalılardan geri alınması ve bunun için Osmanlıların askeri yardım yapması idi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Tökeli'nin bu isteğini kabul etmiştir.

Tökeli, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yardım sözü üzerine 22 Temmuz 1682'de İstanbul'a elçiler göndermiştir. Gelen elçiler önce divana kabul edilmiştir. Divanda yalnız sadrazam değil, bütün devlet ricali imparatorluğun menfaati gereği Tökeli'ye yardım edilmesine razı olmuştur. Sonra Divan'da oybirliği ile Tökeli'ye yardım edilmesine karar verilmiştir. Kararın sonunda 14 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır (Altınay 1932:9-10).

Padişah tarafından Orta Macar kavmine verilen ahidname için padişah hangi sebeple Orta Macarlılara bu ahidnameyi verdiğini şöyle açıklamaktadır:

"...Orta Macar taifesi atebeli aliyemize tebaiyyet ve itaati kendülere sermayei saadet ve vesilei rahat ve refahiyyet bilüb devleti aliyemize iltica ve Asitanei saadet unvanımı melaz ve melce idinüb izharı ubudiyet ve ihtisas ile itaat ve inkıyad ve atabei aliyeyi cihanpenamıza istinad idüb husuli murad ve emniyyeti nizam ve bilad içün istid'ayi inayet ve on dört madde üzerine..." (Altınay 1932:8).

Padişah ahidname-i hümayunun, Orta Macar kavminin Osmanlılara tabiiyet ve itaat istekleri üzerine verildiğini belirtmiştir. Bu istek üzerine kendilerine her türlü rahatlık ve refahlarının sağlanmasının devlete ait olduğu, memleketlerinin güvenliği ve düzeninin sağlanmasına gayret edileceği sözüyle on dört maddeden ibaret sefer öncesi 1682 tarihli ahidname Orta Macar halkına verilmiştir.⁴

Bu ahidname ile; Tökeli "Orta Macar Kralı" ilan ediliyordu. Tökeli'nin ölümü dahilinde Orta Macarlar, Osmanlı Devleti'ne haber vermek sureti ile istedikleri kişiyi kral seçmekte serbest oldukları, Cizvit papazlarının Orta Macar'dan çıkarılacağı, Macarların vermeyi vaat ettikleri 40.000 duka altın verginin arttırılmayacağı, pasaportlu Macar tüccarlarının Osmanlı topraklarının her yerinde serbestçe ticaret yapabilecekleri, bir tecavüze karşı Orta Macar'ı Osmanlı Devletinin himaye edeceği; Orta Macarlıların Osmanlı Devletinin dostunu dost, düşmanını düşman tanıyacaklarını, anlaşmayı Macarlar bozmadıkça Osmanlı Devletinin anlaşmayı bozmayacağı esasları kabul ediliyordu.

Ayrıca Orta Macar Avusturya'nın idaresinden kurtarılacak, Erdel gibi Osmanlı Devleti'ne tabi bir beylik haline getirilecekti. Orta Macar'ın idaresi bazı şartlar dahilinde Tökeli'ye verilecekti.

Tökeli, bir anlaşma yapıldığını kendisinin Orta Macar Kralı tayin ve ilan edildiğini haber alınca bir mührün üzerine;

⁴ Ahidnamenin 14 maddesi Ahmet Refik'in "Türk Hizmetinde Kral Tökeli İmre" adlı eserinde mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Altınay 1932:8-9-10.

*"Mu'in-i Al-i Osman'ım itaat üzreyim emre Kral-ı
Orta Macarım ki namım Tökeli Emre"*

ibaresini yazdırıp bunu resmi yazışmalarda kullanmaya başlamıştır (Ünal 2002:9-10).

Tökeli bu gelişmenin hemen akabinde, Osmanlıların himayesine güvenerek ve bundan cesaret alarak bayraklarında "Allah ve vatan için" yazısını kullanarak sınırda bulunan Osmanlı kuvvetlerini de beraberinde alarak Avusturyalılara ait topraklara, kalelere göz dikti ve bu yerleri ele geçirmeye kalkıştı (Uzunçarşılı 1988:435).

Veziriazam Kara Mustafa Paşa, Tökeli'yi Orta Macar Kralı ilan etmenin ve Tökeli'ye yardımda bulunmanın neredemek olduğunu ve neye mal olacağını biliyordu. Buna rağmen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Budin Beylerbeyi Vezir Arnavut İbrahim Paşa'ya yeni kralın topraklarını Almanlara karşı silahla savunması için kesin bir emir göndermiştir. Bu suretle vezir İbrahim Paşayı serasker tayin etmiştir. İbrahim Paşa, kendi eyaletinden başka Özi, Yanova Rumeli ve bazı sancakların askerlerini Peşte' de toplayarak Tökeli İmre ile 26 Temmuz 1682'de harekete geçmiştir.

İlk önce Honad kalesi, arkasından Kaşav alınmış daha sonra Tökeli orada Orta Macar tahtına oturtulmuştur. Sonra da 15 gün süren bir kuşatma ile Fülele kalesi de alınarak Tökeli'ye teslim edilmiştir (Akan 1970:322).

Bu sembolik olay Tökeli'ye diğer bölgeleri fethetmesi için bir kamçı olmuştur. Bu çabalarında başarılı olan Tökeli 1682 yılı sonbaharının sonunda bitirdiği seferin Yukarı Macaristan'daki on üç ili kontrolü altına aldı. Böylelikle Macaristan dört parçaya bölünmüş bu yeni prensliğin merkezi Kassa olmuştur (Varga 2000:43).

Yapılan bu yardımlarla Orta Macar topraklarının geri alınarak Tökeli'ye verilmesi İmparator Leopold'ü harekete geçirmiş, 1684'te bitecek olan Vasvar muahedelerini yenilemek için 3 Şubat 1682'de Kont Alber dö Caprara adlı elçisini İstanbul'a göndermiştir. Daha önce de birkaç defa elçi gönderilmişse de Avusturya'nın iki yüzlü siyaseti sebebiyle bir anlaşmaya varılamamıştı (Uzunçarşılı 1988:436).

Orta Macar Krallığı, Vasvar muahedesine göre, Almanya'ya ait olduğu için Kaprara Türk diplomatlarını zor durumda bırakmak istemiş taviz vermeyen ve tehdit edici bir tutum takınmıştır (Öztuna 1978:260; Ünal 1954:12).

Tökeli İmre'nin Osmanlıların himayesi altına girmesiyle Avusturyalılarla başlayan gergin süreç, Merzifonlu'yu Viyana'ya sefer düzenlemeye kadar götürmüştür.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın amacı Yanıkkale'yi değil Viya-na'yı almaktı. Veziriazam, "Viyana yani Beç Kalesi alınınca Yanık ve Komoron kaleleri kendiliklerinden teslim olur, Orta Macar bizim olurdu" düşüncesindeydi (Ünal 1954:25).

Viyana'ya yönelen Veziriazam şehrin teslim olmasını beklemeden kuvvetli bir hücumla saldırmıştır. Hem bu nedenle hem de 11 Eylül'de Kırım Hanı Murad Giray'ın düşman kuvvetlerini Tuna Nehrinden geçişini durduramaması ve 12 Eylül'de Kahlenberg (Alamandağı) dağında yapılan meydan muharebesinde vezir Koca İbrahim Paşa'nın bu muharebede çarpışmayıp bir kısım askerle Yanıkkale'ye çekilmesi ve daha sayılabilecek birçok nedenlerle Türkler için bu muhasara yenilgiyle sonuçlanmıştır (Öztuna 1978:282-285).

f) 1684 -1700 Yılları Arasında Orta Macarlıların Durumu

Osmanlı Devleti, II. Viyana Kuşatmasında başarısız olunca geri çekilmeye başlamış, 1683'ten 1699'a kadar önce üç daha sonra dört devletle savaşmak zorunda kalmıştır (Öztuna 1978:585).

1684 yılında Avusturya cephesine baktığımızda Avusturya kuvvetleri Budin'i kuşatmış, Uyvar'ı işgal etmiş, 1686 yılına kadar birçok kaleyi işgal ederek hiçbir engelle karşılaşmaksızın Macaristan içlerine kadar ilerlemişlerdir (Yücel ve Sevim 1991:208).

Ahmet Refik'in Hazine-i Evrak vesikalarında 1690 yıllarına denk gelen ve Tökeli'nin bu yıllarda Orta Macar Kralı nasbedildiği ve Erdel krallığına oturması için Özi Beylerbeyine yazılan bir hüküm mevcuttur.

Tökeli'nin 1690'da yeniden Orta Macar Kralı nasbedildiğine dair gönderilen mektupta; Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Erdel vilayetinin bundan önce ölen hakimi Apafi Mihal'in kendisine tembih edilmiş olmasına rağmen emirlerde kusur ettiği, özen göstermediği ve tedbirsizlikten dolayı Erdel memleketinin Avusturya eşkıyasına ezdirildiği Erdel beylerive halkının bunu Osmanlı Devleti'ne bildirerek şikayette bulunmuş oldukları yazılıdır.

Orta Macar kavmine malları ve namuslarına herhangi bir saldırının olması ihtimalinde bunun Osmanlı Devleti tarafından önleneceği ve kendilerinden ataları Betlen Gabor zamanında verilen vergilerden daha fazla şey alınmayacağı belirtilmiştir.

Bu vesikalardan anlaşıldığı kadar Osmanlı Devleti tarafından 1692 ve sonraki yıllarda Orta Macarlıların her türlü erzak ihtiyacı karşılanmıştır. O yıllarda Tökeli İmre'ye geçimini sağlayacak kadar düzenli olarak para yardımında bile bulunulmuştur.

Yine 1690 yılında Tökeli'nin Erdel Krallığına oturtulmasına ilişkin Özi Beylerbeği Ahmet Paşa'ya yazılan hükümde, Orta Macar Kralı Tökeli İmre'nin sadakati ve verdiği hizmetler dolayısıyla yeniden Erdel Krallığına oturması uygun görüldüğü yazılıdır (Altınay 1932:15-20).

Osmanlı Devleti 1699 yılına kadar Avusturyalılarla yaptığı her muharebede peş peşe yenilgiler almış, 16 yıl süren dört cephe savaşında Osmanlı ordusu ve askeriyeye yıpranmıştı.

Fransa ile muharebe içinde olan Avusturya harbin uzaması nedeniyle barışın yollarını arıyordu. II. Süleyman'ın (1688-1691) saltanatı döneminde hem saltanat değişimini bildirmek hem de sulh yapmak için Zülfi-kâr Efendi başkanlığında⁵ Viyana'ya bir heyet gönderilmiş fakat bu girişim sonuçsuz kalmıştı (Çolak 2006:589-617).

1697 Zanta mağlubiyetinden sonra hem Türkler hem de Avusturyalılar barış taraftarı olmuşlardır. Avusturya, Fransa ile yaptığı harp de Risvik muahedelerini imzalamışsa da bu muahede bir mütareke niteliğinde kaldığından her iki ülke arasında harbin başlaması bir an meselesi olmuştu.

1699 yılında Avusturya ile Karlofça'da yapılan antlaşmada Banat ya da Temeşvar eyaleti bütün sancakbeyleriyle beraber Osmanlılarda kalıp Erdel dahil olmak üzere Macaristan'ın diğer yerleri Avusturya'ya terk edilir. Muahedenin başka bir maddesinde muharebe esnasında Macar, Erdel'li ve Kurslu'dan olan ve

⁵ 1688 yılında II. Süleyman'ın cülusunu tebliğ etmek ama gerçekte sulh arama amacıyla Viyana'ya giden Zülfikar Paşa başkanlığındaki heyet Kornom ve Pottendorfda alıkonulup 4 yıl boyunca hapsedilmiş ve İstanbul'a 1692'de ancak geri dönebilmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. Çolak 2006:589-617.

Osmanlılarla beraber çalışanların bir huzursuzluk yapmamaları için bunların hudut üzerinden alınarak içeride iskan edilmeleri ve bunların Macaristan, Erdel ve Orta Macaristan'da kalan ailelerinin yanına gitmeleri kabul edilmiştir.

Mütareke sırasında Avusturyalılar Tökeli'nin kendilerine teslimini istemişler ve bunda ısrar etmişlerse de Osmanlı hükümeti Tökeli'yi teslim etmeyeceğini ve gerekirse bir harbi göze alacağını kesin ve net bir şekilde beyan ettiğinden Avusturya elçileri bu taleplerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır (Öztuna 1978:585-592).

"Kurslular" adı verilen Orta Macarlılar, 1698 yılında iki yüz piyade nefer, üç yüz süvari nefer toplam beş yüz Kurslu neferin, Eflak toprağına gelmişlerdir. Eflak Voyvodası bunların sayılarını tespit ederek, kendi topraklarında konakladığını Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Bunların yiyecek ve tayinlerinin devlet hazinesi tarafından karşılanacağı kararı alınmıştır (Altınay 1932:42).

Karlofça antlaşmasından bir yıl sonra anlaşma gereğince Kurslular hakkında yapılacak muameleye dair Belgrat valisi, vezir Ali Paşa'ya bir hüküm göndermiştir.

Bu hükümde; Osmanlı Devleti ile Hıristiyan Roma İmparatoru olarak bilinen Avusturya Çesarı arasında barış yapıldığı ve daimi dostluğun yenilendiği yazılıdır. Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve iltica etmiş olup halâ Temeşvar ve Belgrat' da olan Kurs kavmine Osmanlı Devleti tarafından yer gösterilip halkına gerekli düzen ve disiplin verilmesi konusunda anlaşma yapılmıştır (Altınay 1932:42).

Yine 1699 yılında Karlofça Antlaşmasından sonra Türkiye'de kalan Orta Macarlıların Berkofça'ya yerleştirildiklerine dair Berkofça kadısına bir hüküm yazılmıştır. Bunlardan beş seneye kadar arazi hakkı talep edilmeyecekti. Fakat beş seneden sonra verilen arazi kadar vergi alınıp bundan başka cizye veya başka bir vergi talep edilmeyeceği ve bu vergilerden muaf tutulacakları belirtilmiştir.

Yerleştikleri köylerde kiliselerinde ayinlerini yapabilecekleri, harap olan kiliselerini şeriata uygun bir şekilde tamir edebilecekleri belirtilmiş fakat bundan sonra yeni baştan kilise binası yapmamaları istenmiştir.

Ayrıca Orta Macar fertleri kendi kabulleri ile İslam'a gelmek istemiyorsa "yalancı şahiflik yapıp İslam olmaya zorlanmamaları emir edilmiştir.

Bundan başka Orta Macarlılardan herhangi bir ferdin ölümü halinde malı-mülkü mirasçılara geçecekti. Aralarında herhangi bir anlaşmazlık veya kavga olması halinde önce iki taraf arasında çözülmesi istenmiştir. Bu olmaz ise kadıların şer-i şerif hukukuna göre halletmelerine karar verilmiştir. Kadı kaymakam ve voyvodaların taraf tutmamaları ve aralarında fesat olabilecek davranışlarda bulunmamaları, aksi takdirde cezalandırabilecekleri uyarısı yapılmıştır.

Orta Macar kavmi Osmanlı toprakları içinde güvenle ticaret yapabileceklerdi. Kanun gereği gümrüklerinin bir defa alınabileceği ama bunun dışında gümrük vergisi veya diğer vergilerin alınmayacağı vurgulanmıştır. Arazileri için ödedikleri maktu vergiyi devlet hazinesine teslim etmeleri, sadık kaldıkları ve ihanet etmedikleri sürece himayelerinin Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu belirtilmiştir (Altınay 1932:43-44).

2. SONUÇ

16.yy ve 17.yy' da Osmanlı ile Avusturya ordularının karşılaşmasının ağırlık noktası iki devlet arasında kalan Macar topraklarının kontrol ve hakimiyeti sorunu idi.

17.yy' a gelindiğinde Protestan dinine mensup Orta Macar halkının Avusturya İmparatorluğu tarafından din değiştirmeye zorlanması ve Macar beylerinin Osmanlı devletine sığınması olayı Orta Macar sorununun başlamasına neden olmuştur. Fakat bu iki devleti karşı karşıya getiren asıl mesele Tökeli İmre'nin Macar halkıyla birlikte Avusturya baskısından kurtulmak ve kendi dinlerini özgürce icra edebilmek için Osmanlı Devle-ti'nden yardım istemeleri ve bu yardım isteklerinin Osmanlı Devleti tarafından karşılıksız bırakılmaması olmuştur.

Osmanlı Devleti ile Avusturya İmparatorluğu arasındaki ilişkiler bu mesele ile bozulmaya başlamıştır. Şüphesiz ki iki devleti karşı karşıya getiren bu olay Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya Viyana'ya yönelmek ve bu seferini meşrulaştırmak için bir zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti de şunu biliyordu ki Viyana alınmadan Macaristan tahtını elde etmek imkansızdı.

Bu düşünceyle Osmanlı Devleti'nin Avrupa sınırlarına yönelmesi, komşu bir devlet olması dolayısıyla en çok Avusturya İmparatorluğunu ilgilendirmiş ve endişelendirmiştir. Macaristan, Avusturya için hayati bir mesele teşkil etmiştir. Bundan dolayı Avusturya, Osmanlı'nın Macaristan'ı elde tutmasını hazmedememiş, elinden çıkan yerleri geri almak için fırsat buldukça Osmanlı Devleti'ne sataşmaktan geri kalmamıştır.

Mezhep meselesi ile başlayan ve Orta Macar halkının Osmanlılara sığınması ile alevlenen sorun şunu göstermiştir ki; Osmanlı Devleti vicdanlar üzerinde baskı yapmayan ve vergileri herkesin bütçesine göre alan bir imparatorluktur. Bu gerçeği doğrudan Ahmet Refik'in transkribe ettiği Tökeli'ye ait Hazine-i Evrak vesikalarında görmek mümkündür.

17.yy' da Osmanlı Devleti'nin zulüm gören Macar halkını sadece dini açıdan değil siyasi açıdan da himaye etmesi tarihte Osmanlı Devleti'nin politik anlayışını göstermesi bakımından dikkate çekici bir örnektir.

16. ve 17.yy' da din ve mezhep savaşlarıyla sarsılan Avrupa ülkeleri farklı dinlerden oluşan halk topluluklarına karşı baskı uygularken, aynı yüzyılda Osmanlı Devleti farklı dinlerden oluşan halkları himaye ederek onlara hoşgörü ve barış politikası gütmekteydi.

Bu durum, Osmanlı Devleti'nin 600 yıla yayılan bir imparatorluk süreci ele alındığında farklı din, dil, ırk ve kültürlerden oluşan milletlerin tek bir çatı altında nasıl yaşayabildiğini göstermesi bakımından olumlu bir örnek teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

- Akan, Ahmet Salahaddin (1970). İkinci Viyana Kuşatması Kararı, İstanbul, Bilgin Ofset Basımevi.
- Kunt, Metin (1995). Türkiye Tarihi (1600-1908), AKSİN, Sina; (Ed.), Cilt 3, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Altınay, Ahmet Refik (1932). Türk Hizmetinde Kral Tökeli İmre (1683-1705), İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi.
- Beydilli, Kemal (1991). "Avusturya", İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, s. 174 177.
- Çiçek, Kemal (2002). "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş", Türk-ler, Cilt 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s.746 764.
- Çolak, Songül (2006). "Zülfikar Paşa'nın Mükaleme Takririne Göre Osmanlı Elçilik Heyetinin Kornom ve Pottendorf'ta Hapsedilmesi", Bellekten, Cilt LXX, Sayı: 258, Ağustos 2006, Ankara, T.T.K Yayınları, s.589 617.
- Jorga, Nicolae (2005). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt 4, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- Majer, Hans Georg (1981). 17.Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerindeki Lojistik Sorunları, İstanbul.
- Maksudoğlu, Mehmed (2001). Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Tarihi, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Mantran, Robert (1992). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti : İstikrar mı ? Gerileme mi? (Çev. Server Tanilli), İstanbul, Adam Yayınları.
- Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
- Savaş, Ali İbrahim (1999). Viyana Sefaretnamesi/Mustafa Hattı Efendi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Savaş, Ali İbrahim (2002). "Osmanlı Devleti İle Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", Türkler, Cilt 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s.556-757.
- Silâhdar Mehmet Ağa, Fındıklı (1947), Silâhdar Tarihi : Onyedinci Asır Saray Hayatı, ÖZÜN, Mustafa Nihat (Ed.), Ankara, Akba Kitabevi.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). Osmanlı Tarihi, Cilt 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ünal, Tahsin (1954). İkinci Viyana Muhasarası, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası.
Varga, J.János (2000). Kara Mustafa ve "Orta Macaristan", Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu 08-11 Haziran, Ankara, Merzifon Vakfı Yayınları.